

STAROČÍNSTÍ LEGISTÉ A HISTORICKÉ OSUDY JEJICH UČENÍ

(V souvislosti s novými studiemi) *

Ema Bayerleová

Legisté, označovaní takto podle soustavného zdůrazňování zákona — fa (jakožto filozofická škola fa-tia), představovali několik skupin podle svého působení a podle důrazu, který kladli na různé stránky tohoto učení. Za předchůdce legistů se pokládají Kuan Čung (zemřel v r. 645 př. n. l.), kancléř státu Čchi, C'-čchan neboli Kung-sun Čchiao (zemřel 522 př. n. l.), kancléř státu Čeng, a filozof Teng Si (snad 6. st. př. n. l.), ovšem spíše proto, že pozdější legisté, zejména Šang Jang (asi 390—338), hlavní teoretik legismu, v nich údajně nacházeli svou inspiraci. Jiným teoretikem byl Šen Pu-chaj (400—337 př. n. l.), nejvlivnějším syntetizátorem byl Chan Fej (zemřel 233 př. n. l.) a Sün-c' (asi 298—228), který spojil konfuciánství s legismem natolik, že nelze říci, ke které z obou škol vlastně náleží.

Tím se dostáváme k rozhodující otázce soupeření nebo spolupůsobení mezi konfuciánstvím a legismem v otázkách státního práva a uspořádání, definice a uplatnění práva a podobně. Jestliže konfuciánství projevilo daleko větší schopnost udržet se jakožto rozhodující součást ideologie a uspořádání tradičního čínského státu, kdežto legismus ve své rozvinuté podobě žil jen několik staletí (zhruba 4.—2. století př. n. l.), vzniká otázka, zda je vůbec možné tyto dva proudy čínského myšlení srovnávat a zabývat se jimi. Předběžná odpověď je,

* Základní literatura: F e n g Jou-lan, Čung-kuo č'e-süe š' (Dějiny čínské filozofie), 1. svazek, Šanghaj 1931. Překlad: A History of Chinese Philosophy. Vol. I. The Period of the Philosophers (from the beginnings to circa 100 B. C.), Peiping 1937 od Derka Bodde, přetisk Princeton 1973. — T ý ž, Čung-kuo č'e-süe š' sin-pien. I. Jin Čou č' Čan-kuo. II. Čchin č' Tung Chan (Nově zrevidované dějiny čínské filozofie. I. Doba Jin, Čou až k Válčícím státům. II. Od Čchinů po Východní Chan), Peking 1964. — Chou Waj-lu, Čao Ťi-pin, Tu Kuo-siang, Čung-kuo š'-siang tchung-š'. I. Ku-taj š'-siang (Souhrné dějiny čínského myšlení. I. Starověké myšlení), Peking 1957. — Kimura Eiči, Hōka šisō no kenkyū (Studium myšlení legistů), Tokio 1944. — L. V a n d e r m e e r s c h, La formation du légisme. Recherche sur la constitution d'une philosophie politique caractéristique de la Chine ancienne, Paris 1965. — H. G. C r e e l, The Fa-chia: "Legalists" or "Administrators?", str. 92—120 v knize téhož autora What is Taoism? and Other Studies in Chinese Cultural History, Chicago 1970. — L. S. P e r e l o m o v, Konfucianstvo i legalizm v političeskoj istorii Kitaja, Moskva 1981. Creelův článek vyšel původně 1961.

že legismus, původně filozofie absolutní státní moci, splynul s konfucianstvím, jehož součástí se stal; ještě se pokusím ukázat, do jaké míry lze tento předpoklad doložit. Za druhé je samo o sobě zajímavé poznat státoprávní školu, jejíž zakladatel Šang Jang „byl jedním z prvních v dějinách světa, kdo dlouhou dobu před Machiavellim vytvořil podrobný model despotického státu“.¹⁾ Za třetí jsme byli v uplynulém desetiletí v Čínské lidové republice svědky ohromného ahistorického pokusu rozšířit údajně rozhodující úlohu legismu na prakticky celé dějiny Číny a v souvislosti s tím snížit nebo nihilizovat úlohu konfucianství. V tomto příspěvku nemáme ovšem v úmyslu konfucianství rehabilitovat a budeme se jím zabývat převážně jen v souvislosti s legismem.

Slovo fa, (v původním smyslu „vzor“, „model“, „matrice“, z něhož se odvozuje výraz „norma“), získalo význam „zákon“ v obecném smyslu či spíše „právní řád“ nebo „státní uspořádání“ nežli jednotlivé zákony. Ty se později nazývaly lü — statuty nebo pravidla; původním smyslem výrazu byla ladička, jedna z dvanácti používaných ve staročínské hudbě. Magické pojetí kosmické harmonie přešlo pak i na závazná pravidla pozemská, jichž bývaly stovky.

Proti vzorovému všepořádacímu systému fa stál další obecný pojem sing, zhruba odpovídající trestnímu právu. Přesněji řečeno pojem sing znamenal „trest“, „potrestání“, specificky pak „tělesný trest“, což zahrnovalo případně nejen useknutí některé končetiny, ale také rozřezání na kusy nebo popravu viníka i s příbuzenstvem.²⁾ Nebudeme v tomto směru zacházet daleko, šlo nám jen o to ukázat, že státní činitelé i soudní a správní úředníci, kteří vydávali nebo vykonávali rozsudky trestního práva vůbec, nemuseli patřit ke škole legistů. Právník není ještě legista.

Obraťme se nyní k učení Šang Janga, známého též jako Kung-sun Jang, o němž mám určité informace v jemu připisované knize Šang-tün šu (Kniha pána z Šangu).³⁾ Šang Jang není ovšem autorem této knihy, jsou v ní však zachyceny jeho názory, rozhovory s žáky, předpisy, které vyhlásil atd.

Základní myšlenkou knihy byla absolutní autorita zákona. I panovník, který sám vydává zákony, se jich musí přísně držet. Na rozdíl od dřívějších představ, že zákony se nesmí vyhlášovat, protože jejich znalost vede k obcházení, doporučuje Šang Jang důsledné zveřejňování, aby se nikdo ani lid, nemohl odvo-

¹⁾ Perelomov, *Konfucianstvo*, str. 128.

²⁾ A. F. P. Hulsewé, *Royal Rebels*, *Bulletin de l'École Française d'Extrême-Orient* LXIX (1981), str. 317.

³⁾ Viz Perelomov, *Konfucianstvo*, kap. 4. Překlady Šang-tün šu: J. L. Duyvendak, *The Book of Lord Shang. A Classic of the Chinese School of Law*, London 1928. — Perelomov, *Šan czjun' šu* (Kniga pravitelja oblasti Šan), Moskva 1968. Viz též E. J. Kroker, *Der Gedanke der Macht im Shang-kün shu*, Mödling 1951. Přiznačný je název článku A. Forka, *Schang Yang, der eiserne Kanzler, ein Vorläufer Nietzsches*, *Ostasiatische Zeitschrift* N. F. I (1925), str. 249—260.

lávat na neznalost zákonů. Zároveň však sdílí starou taoistickou představu, že lid se nemá vzdělávat, protože vzdělané a chytré lze obtížněji přimět k práci nežli nevědomé. I konfuciánskou představu dokonalého vládce považuje za nereálnou, takže vlastně žádný člověk nedokáže náležitě vládnout, čímž jsme opět u všemocného zákona.

Šang Jang se stavěl proti dědičné aristokracii a dědičnosti úřadů. Je tedy třeba pověřit administrativou úředníky závislé na panovníkovi; předvídaje, že i ti by mohli dbát spíše svých vlastních zájmů, navrhuje zavést systém donašečů, aby úředníci pracovali v neustálém strachu. Vidíme, že Šang Jangovi nejde o morálku nebo estetiku, ba dokonce mu nezáleží na shodě nebo neshodě se světově kosmickým řádem, nýbrž především o politickou utilitárnost.

Od rolníků očekává Šang Jang, že budou usilovně pracovat a svá pole opustí jen tehdy, budou-li povoláni do vojska a do války. To označuje za dvojčediný úkol. Jestliže konfuciánci soudili, že silný stát se opírá o práci rolníků, formuluje Šang Jang jednoznačně, že jen vojensky mocný a agresivní stát může získat převahu nad ostatními. Vymezuje také kategorii protistátních „parazitů“, k nimž počítá obřady, hudbu, některé konfuciánské klasické knihy, které vytyčovaly ideály dokonalé společnosti. Dospěl i k jednoduchému poznatku, že dobré vlády lze docílit jen pomocí trestů. Jeho učení tak mimořádně posiluje zastrašovací charakter práva. Šang Jangovým úmyslem bylo docílit takové sociální mobility, která by porušila tradiční společenská pouta. Při vytyčování těchto cílů se Šang Jang obešel bez pomoci Nebes.

Šang Jang podstatně reformoval aristokratický systém tím, že jej chtěl udělat pohyblivým. Dědičná šlechta si měla udržet své postavení jen v případě vojenských zásluh. Za stejné zásluhy se mohli povznést i rolníci, kteří však získávali jen nižší hodnosti. Teoreticky byla každému otevřena možnost získat jeden ze dvaceti hodnostních stupňů zaplacením příslušné částky, což si ovšem nemajetní sotva mohli dovolit. Šang Jang povolil soukromé vlastnictví, avšak zároveň v komplexu reforem provedených v letech 356—350 př. n. l. nařídil mj. že lidé, kteří jsou chudí pro vlastní lenost, se mají stát státními otroky. Šang Jang chtěl vytvořit takovou mobilní společnost, v níž by zdatní dostávali odměny, neschopní zase tresty. Nešlo mu zdaleka o vytvoření ideální společnosti s plnou rovností, nýbrž o systém, jak odhalit a využít pracovní síly a odhodlání pracovat za účelem obohacení samotného státu. Sledoval cíl, aby stát měl sílu plně ovládat obyvatelstvo a aby ji využil k odstranění opozice a k umožnění vnější agrese.

Šang Jang byl nepochybně tvůrcem základního systému školy legistů. Nezformuloval však přirozeně všechny její zásady, a proto musíme věnovat pozornost i jiným, pozdějším přívržencům školy. Celkem lze říci, že základními tezemi školy fa-fia byla pozornost k zákonům, hospodářství a uspořádání administrativy. Vrátime-li se zpět, a to k C'-čchanovi, můžeme říci, že vládl ve státě Čeng v letech 542—522, uskutečnil řadu reforem, mezi nimiž je nejproslulejší jeho

vyhlášení zákonů označovaných někdy příliš široce za zákoník.⁴⁾ Ostatně o tomto zákoníku víme jen to, že v roce 535 lidé z Čeng odlili do bronzu text o trestech.⁵⁾ C'-čchan ostře odsuzoval válku, což je možné také vysvětlit tím, že Čeng byl státem-městem a nějakou válku si nemohl dovolit. Podobně jako jiní legisté dával C'-čchan právu přednost před etikou a stejně tak projevoval kritický realismus vůči náboženskému výkladu přírodních pohrom, které se snažil řešit lidským zásahem, nikoliv obětmi bohům. Za takové reálné politiky pokládá L. S. Vasiljev kromě C'-čchana i Kuan Čunga, Šen Pu-chaje, Šang Janga, Wu Čchi a Li S'.⁶⁾ S většinou z nich se ještě setkáme, ale již nyní můžeme říci, že Šang Jang byl nepochybně i praktik. S Vasiljevem můžeme souhlasit, že většina legistů vykonávala své funkce v jiných čínských státech nežli v tom, z něhož pocházeli.

Můžeme se tedy vrátit k prvnímu protolegistovi Kuan Čungovi, jemuž je připisováno autorství knihy Kuan-c' (Mistr Kuan); Rickett, překladatel části této knihy do angličtiny, se sice o autorství knihy přesně nevyjadřuje, ale ukazuje, že větší část textu píše o událostech, které se staly po smrti Kuan Čunga a jen v jedné z dvanácti přeložených kapitol nachází částečně legismus.⁷⁾ Velmi podrobně prostudoval otázku vztahu Kuan-c' a školy legistů V. M. Šejn.⁸⁾ Sovětský autor klade vznik knihy Kuan-c' do období Válčících států (5.—3. st. př. n. l.), vyslovuje nesouhlas s míněním četných čínských historiků, kteří dílo uvádějí za legistické. Sam soudí, že Kuan-c' představuje spíše školu praktiků nežli fa. Jiný autor uvádí vhodně, že Kuan Čung může být osobně považován za předchůdce legismu, protože byl mluvčím snah vytvořit již v 7. st. př. n. l. centralizovaný despotický stát, což bylo v mocné zemi Čchi v zásadě možné. S ideologií legistů se shodují jeho názory na nutnost obohacení státu a posílení jeho vojsk, stejně jako snaha zastrašit lid.⁹⁾

Ať již hodnotíme Kuan Čungovy i C'-čchanovy myšlenky a činy jakkoliv, můžeme se s výhradou vůči Needhamově víře v existenci starých zákonů ztotožnit s jeho závěrem, že totiž, ačkoliv vypracování prvních trestních zákoníků

⁴⁾ Např. D. Bodde píše v této souvislosti „codex“. *Basic Concepts of Chinese Law: The Genesis and Evolution of Legal Thought in Traditional China*. Viz jeho knihu *Essays on Chinese Civilization*, Princeton 1981, str. 177.

⁵⁾ Uvádí to stará narativní kronika Cuo-čuan. Viz J. Legge, *The Chinese Classics V, The Ch'un Ts'ew with the Tso Chuen*, přetisk Hong Kong 1960, str. 607. Původní celkové vydání 1861—1872.

⁶⁾ *Vozniknovenije i formirovanije kitajskogo gosudarstva*, str. 27 ve sborníku *Kitaj: istorija, kultura i istoriografija*, Moskva 1977.

⁷⁾ W. A. Rickett, *Kuan-tzu. A Repository of Early Chinese Thought*, Hong Kong 1965, str. 6 a str. 84—89, kde se zabývá kapitolou Fa-fa, doslova Zákon zákona, volněji: přizpůsobit se zákonu.

⁸⁾ *Guan-czy. Issledovanie i perevod*, Moskva 1959, kap. IV, str. 120—145.

⁹⁾ V. A. Rubin, *Tzu-ch'an and the City—State of Ancient China*, *T'oung Pao* LII (1965), str. 30.

v Číně pochází ze 6. st. př. n. l., k vzestupu školy legistů jako takové došlo až ve 4. st. př. n. l.¹⁰⁾

Podívejme se nyní, jakým způsobem hodnotili staročíňští historikové školu legistů, protože četné výroky filozofů o ní mohou být zaujaté. První souhrnné dějiny Číny Š'-t'i (Zápisy historika) jsou dílem Š'-ma Tchana (zemřel r. 110 př. n. l.) a jeho syna Š'-ma Čchieny (asi 145—87 př. n. l.). Oba společně napsali souhrnou stotřicátou kapitolu obsahující mj. Pojednání o šesti filozofických školách, kde oba po sobě charakterizují školu fa-t'ia: „Legisté jsou přísní a málo milosrdní. Zato však správně určili rozdíl mezi vládcem a poddaným, mezi vyšším a nižším, který nelze změnit.“ — „Jelikož legisté nerozlišují mezi blízkými a vzdálenými příbuznými, neliší mezi ctihodnými a bezcennými, vše řeší jednou mírou podle zákona, ničí se milosrdnost pozůstávající v tom, že se s blízkými zachází jako s blízkými, s úctyhodnými jako s úctyhodnými. (Na základě takových zákonů) lze uskutečnit plány zamýšlené pro určitou dobu, nemohou však být používány dlouho . . . Pokud jde o to, že ctí vládce a snižují ministry, že činí jasným rozdělení funkcí (mezi různými úředníky), takže se nemohou vzájemně přeskakovat a povyšovat jeden nad druhého, to je věc, v níž je nemůže překonat žádná ze sta myšlenkových škol.“¹¹⁾

Ačkoliv oba historikové Š'-ma platí za taoisty, vystupují v tomto případě z konfuciánského hlediska. Kritizují Šang Jangův princip vzájemného ručení vojáků ve vojenské jednotce, případně i mezi obyvatelstvem. Staví se proti nemilosrdnému legistickému pojetí „padni komu padni“ v trestním právu a v koncepci práva vůbec proti jakési kruté rovnosti před zákonem. Vyzdvihují zásadní konfuciánské pojetí nerovnoprávnosti před zákonem, problematické nikoliv v tom, že poskytuje určitou ochranu některým potřebným skupinám obyvatelstva, jako jsou děti nebo starci či někdy nejbližší příbuzní, nýbrž v tom, že poskytuje vyšší právní ochranu lidem „ctihodnějším“, tj. vyššího postavení, jako je třeba šlechta. Je nutné uznat, že obě krátké charakteristiky výstižně vyjadřují právní představy konfuciánců.

Další kniha o dějinách Číny, tentokrát již jen pro dobu Předních (Západních) Chanů (206 př. n. l.—9. n. l.), obsahuje bibliografickou kapitolu o všem tehdy existujícím písemnictví. Historik Pan Ku (32—92) se vyjadřuje o legistech takto: „Proud legistů pochází podle všeho z administrativních úředníků. Spo-

¹⁰⁾ *Science and Civilisation in China*, II, str. 204, Cambridge 1956. Needham podléhá čínským tradicím ohledně starých zákoníků (code). Viděli jsme výše, že C'-čchan nevytvořil žádný a uvidíme níže v souvislosti s Li Kchuejem, že se dokonce příslušné skutečnosti později vymýšlely.

¹¹⁾ Š'-t'i 130, str. 8 a 12 ve vydání Takigawa Kametaró, Š'-t'i chuej-čü kchao-čeng, nové vydání Peking 1955. Existují tři překlady: B. W a t s o n, *Ssu-ma Ch'ien, Grand Historian of China*, New York 1958, str. 44, 46—7; Ju. L. K r o l l, *Rassuždenije Syma o „šesti školach“*, str. 135, 127. Jeho článek vyšel ve sborníku citovaném v pozn. 6. Na rozdíl od Watsona má Kroll velmi podrobné poznámky 36—40 na st. 143—5. V a n d e r m e e r s c h, *La formation*, str. 6—7.

léhali na odměny a tresty, pokládali za nutné, aby podepírali obřady a řád. Kniha Proměn praví: „Dřívější králové pomocí osvětlování trestů instruovali o zákonu“. To je jejich předností. Jestliže toho však užívali k útlaku, pak nedošlo k osvícení a morální přeměně, nýbrž se rušila lidskost a láska. Jestliže se omezili výhradně na ovládání (lidí) tresty a právem, zamýšlejíce dosáhnout takto vlády, došlo však ke zničení a škodě nejblížeších. Zraňovali milosrdnost a hromadili bídu.“¹²⁾ Jak vidíme, historik 1. stol. n. l. se neodlišoval od S'-ma Čchienova mínění. Charakteristické je, že v době, kdy správa země byla v podstatě v rukách konfuciánsko-legistických úředníků,¹³⁾ nachází Pan Ku původ legistů v řadách administrativních úředníků.

Zajímavé je, jak stručně popisuje tato kapitola bibliografii legistů.¹⁴⁾ Uvádí jen deset autorů nebo knih:

1. Li-c', známý jako Li Kche nebo Li Kchuej, kancléř údělného markýze Wena ze státu Wej, 5.—4. st. př. n. l.¹⁵⁾
2. Šang—t'ün, známo jako Šang-t'ün šu od Šang Janga.¹⁶⁾
3. Šen-c', známý jako Šen Pu-chaj.¹⁷⁾
4. Čchu-c', neznám.
5. Šen-c', znám jako Šen Tao.¹⁸⁾
6. Chan-c', znám jako Chan Fej-c',¹⁹⁾ princ státu Chan.
7. Jou-ti-c', neznámý.
8. Čchao Cchuo, zemřel 154 př. n. l., politik.²⁰⁾

¹²⁾ Chan-šu 30, str. 3154 ve vydání Wang Sien-čchien, Chan-šu pu-čžu ve sbírce Wan-jou wen-kchu; Sanghaj, bez data.

¹³⁾ Viz níže názory W. A s c h m o n e i t a; pozn. 39.

¹⁴⁾ Chan-šu 30, str. 3152—4; viz zde pozn. 12.

¹⁵⁾ T. P o k o r a, „Prameny starého čínského práva“, Právněhistorické studie VI (1960, str. 5—15. Viz též jeho „Hsi-men Pao in History and Fiction. A. Confucian, Legalist, Ironical Critic“. V: *Altorientalische Forschungen VII* (1981), str. 267. 5—15). Viz též jeho „Hsi-men Pao in History and Fiction. A. Confucian, Legalist, Ironical Critic“. V: *Altorientalische Forschungen VII* (1981), str. 267.

¹⁶⁾ Viz poznámku 3.

¹⁷⁾ H. G. C r e e l, *Shen Pu-hai. A Chinese Political Philosopher of the Fourth Century B. C.*, Chicago 1974. Tuto pozoruhodnou knihu veliké učenosti a velmi úzké materiálové základny je nutno číst opatrně. Viz nař. recenze C. B o d d e v *Harvard Journal of Asiatic Studies* 36 (1976), str. 258—266 nebo T. P o k o r a v *Orientalistische Literaturzeitung* 73 (1978), 5, sloupce 502—504. Proti Creelovu pojetí zásadně vystoupil V. R u b i n, „Shen Tao and Fa-chia“, *Journal of the American Oriental Society* 94 (1974), str. 337.

¹⁸⁾ P. M. T h o m p s o n, *The Shen Tzu Fragments*, Oxford 1979. Šen-c' žil snad mezi 360—275 př. n. l. Ve své rozsáhlé knize Thompson bohužel nepřekládá text Šen Tao, ani nevysvětluje jeho názory.

¹⁹⁾ W. K. L i a o, *The Complete Works of Han Fei Tzu. A Classic of Chinese Political Science*, I—II, London 1959. B. W a t s o n, *Basic Writings of Mo Tzu, Hsün Tzu and Han Fei Tzu*, New York 1967.

²⁰⁾ Čchao Cchuo hrál v sedmdesátých letech našeho století určitou úlohu v diskusích o poměru konfuciánství a legismu. Více o něm píše C r e e l, *The Fa-chia*, str. 108—110, 117—118.

9. Deset záležitostí Jen, Jen š'-š', autor neznámý.

10. Výroky legistů, Fa-t'ia jen, autor neznámý.

Tyto bibliografické údaje nejsou jednoznačné, protože v obdobných katalozích pozdějších dynastických dějin jsou uváděny odlišné údaje o tom, kdo vlastně patřil k legistům. Například Šen Tao se nyní nepovažuje za legistu a Feng Jou-lan jej studuje v souvislosti s jinými filozofy.²¹⁾ V katalogu Pan Kua je Kuan-c' zařazen mezi taoisty, C'-čchan není uveden vůbec, snad proto, že nezanechal vlastní spisy. Čtyři z uváděných legistů nejsou známi. Čchao Cchuo byl rádcem císaře Tinga (156—141), vystupoval rázně proti údělným vládcům a za upevnění ústřední moci; zároveň psal četná podání císaři ve prospěch rolnictva.

Nově se objevuje, a to dokonce na prvním místě, Li Kchuej. Stejná kniha Dějiny Chan (Chan-šu) popisuje ve 24. kapitole podrobně Li Kchuejův kritický postoj ke špatnému postavení rolnictva a uvádí konkrétní údaje, kolik výnosu poskytlo pole určité velikosti, kolik rolníků a jakou dobu muselo na něm pracovat — Li Kchuej byl zkrátka odborníkem pro agrární otázky a navrhoval reformy.²²⁾ Proto byl později považován za legistu; protože byl časově první z hlediska Pan Kuovy periodizace tohoto učení, ocitl se na prvním místě. To mělo neblahé následky pro dějiny čínského práva. V 7. století n. l. se Li Kchuej stal posmrtně autorem Klasické knihy práva (Fa-t'ing).²³⁾ Tato pozdní tradice nemá žádnou historickou hodnotu, jak již bylo dokázáno v roce 1959.²⁴⁾

Šang Jang je nám již dobře znám, je to vlastně jediný představitel klasického legismu. Šen Pu-chaj (zemřel snad 340 nebo 337 př. n. l.), byl politik a filozof, který podle H. G. Creela nebyl přímo legistou, nýbrž patřil ke škole „administrátorů“²⁵⁾, protože nezdůrazňoval zákony (fa), nýbrž způsob vlády, její techniku. Taková definice by ovšem znamenala ostré omezení školy fa-t'ia jen na její „despotické“ křídlo. D. Bodde však namítá, že sám pojem „škola“ zahrnuje do sebe ne vždy stejné názory.²⁶⁾ Kromě toho je třeba říci, že pojem fa-t'ia vznikl až později, v 2. st. př. n. l., a není tedy původním.²⁷⁾ Shrnuje však přece jen spolu související názory a podle mého mínění může být užíván, ovšem vždy s přihlédnutím ke konkrétním rozdílům v názorech jednotlivých představitelů.

Šen Tao je velmi málo známý filozof, řazený obvykle k taoistům. Legistou se vlastně stal až díky informacím v knize Chan Fej-c', kde se mu připisuje používání pojmu š', který má ovšem dva značně odlišné významy: buď „síla“ a „moc“

²¹⁾ *A History of Chinese Philosophy I*, str. 153.

²²⁾ *Vandermeersch, La formation*, str. 98, 86.

²³⁾ *W. Johnson, The Tang Code*, Vol. I, Princeton 1979, str. 7.

²⁴⁾ Viz Pokorovy studie citované v pozn. 15.

²⁵⁾ *The Fa-chia*, např. str. 120.

²⁶⁾ Str. 268 v Boddeho recenzi zmíněné v pozn. 17.

²⁷⁾ Viz výše výklad o Š'-ma Tchanovi.

nebo „síla okolností“, „postavení“ a „podmínky“. Podstata je v tom, že vládce má využívat jak moci, tak i podmínek, zkrátka síly, kterou mu poskytují okolnosti. Tím zdůrazňoval význam faktoru vlastního úsilí a použití politických metod.

V třetím století př. n. l. žili dva filozofové, kteří symbolizují vrchol teorie legismu v souvislosti s převládnutím konfuciánství. Chan Fej-c' (zemřel 233)²⁸⁾ vylíčil teorii legismu nikoliv v souvislé podobě, nýbrž celkem přehledně na mnohých příkladech z historie, jak to bylo obvyklou metodou čínských myslitelů. Vycházel z poznatků svého současníka Sün-c' (asi 298—238) o zlé povaze člověka. Zatímco Sün-c' po konfuciánsku soudil, že špatná povaha může být překonána úsilím člověka, Chan Fej-c' tvrdil, že to možné není. Požadoval proto silnou státní moc, která musí lid kontrolovat a nutit k jednání v zájmu státu. Tento filozof tvrdil, že idea zákona a státu je nevyhnutelným výsledkem vývoje lidské poslečnosti. Lidé se musí řídit zákonem, ten se zase musí přizpůsobovat novým potřebám. Zde se projevuje odpor proti konfuciánskému staromilství.

Sün-c', který hlásal ideologii absolutismu a podrobení všeho lidu všemocnému státu, požadoval přizpůsobení působivých tradic o ideální minulosti potřebám skutečnosti, stejně jako Šang Jang vystupoval proti dědičné aristokracii a obdobně zastával legistickou koncepcí trestů a odměn.²⁹⁾ Sün-c' věnoval velikou pozornost způsobu vlády, čímž se též blížil legistům,³⁰⁾ zároveň však zastával mnohé konfuciánské názory.

Ještě dříve než obrátíme pozornost na částečné vítězství legismu v 3. st. př. n. l., musíme poukázat na úlohu venkovských administrátorů a jejich metody, které nám umožňují zahrnout je mezi legisty. Za příklad vezmeme v historii málo známého prefekta Si-men Pao (5.—4. st. př. n. l.), staršího současníka Šen Pu-chaje. Jako prefekt v Jie setkával se Si-men Pao s kultem vévody Žluté řeky (Che po), k jehož usmíření se pravidelně házely do řeky mladé dívky jako vévodovy nevěsty. Si-men Pao čelil tomuto stavu pověrečné zaostalosti rázně a jednoduše. Nařídil házet do vody postupně nejen místní vědmy-šamanky, ale i ty místní hodnostáře, kteří tento stav podporovali. Po tomto zásahu oběti brzy přestaly. To je metoda náhlého šoku, kterým může dojít k okamžité nápravě nevědomého lidu, který nechápe své vlastní zájmy. Jindy Si-men Pao

²⁸⁾ Velmi obsáhlý, ale málo přehledný výklad názorů Chan Fej-c' (a Šang Janga) podává K u n g - c h u a n Hsiao, *A History of Chinese Political Thought*, vol. I. From the Beginning to the Sixth Century A. D., Princeton 1979, 7. kapitola. Viz též např. F. S. B y k o v, *Zaroždenije političeskoj i filosofskoj mysli v Kitaje*, Moskva 1966, str. 215—223.

²⁹⁾ V. F. F e o k t i s t o v, *Filosofskie i obščestvenno-političeskie vzgljady Sjun'-czy, Issledovanie i perevod*, Moskva 1976, str. 7, 147, 153, 158. Viz mou recenzi v *Archivu orientálním* 48 (1978), 2, str. 174—179.

³⁰⁾ Příslušnou devátou kapitolu „O vladárení přeložila M. Čarnogurská v knize *Konfucius, Mencius, Sün-c': A řekl Majster* (Z klasických knih konfuciánstva), Bratislava 1977, str. 117—137.

dokázal údery na bubny vyburcovat lid v Jie poplachem, kdy všichni obyvatelé nastoupili se zbraněmi, o něco později se zásobami, které měli doma, protože si zvykli prefekta poslouchat. Drsný prefekt je údajně donutil vykopat zavlažovací kanály, proti čemuž se zpočátku bránili, protože pro svou lenost nechápali své vlastní zájmy. To je vhodný příklad na přemáhání vrozené špatné povahy lidí. Prefekt měl i konflikty se svým panovníkem a nakonec byl někým zabit.³¹⁾

3. století př. n. l. bylo svědkem vítězství i počátku pádu legistů jako školy. Čchinský stát, v němž dříve působil Šang Jang, mohutněl za vlády kancléře a bývalého obchodníka Lü Pu-weje do roku 235. Dalším čchinským kancléřem byl Li S', žák filozofa Sün-c'. Li S' provedl četné reformy. Ironií osudu byl Chan Fej, dovršitel legismu, popraven právě ve státě Čchin.³²⁾ O říši Čchin se obecně soudí, že za císaře Š'-chuang-ti byl v ní plně dovršen legistický model státu.

Není nutné ani možné, abychom byť i jen zčásti probírali tyto historické okolnosti. Stačí říci, že Čchinové provedli četné reformy propagované legisty — písma, měr a vah, šíře kol i vojenské — za účelem sjednocování, které mohlo být užitečné jak pro nový stát, tak přímo i pro obchodníky; k této otázce se ještě vrátíme. V této souvislosti je však třeba zdůraznit, že dynastie Čchin nejen neopustila konfuciánství, tím méně, že by masově vyhubila konfuciánské učence.³³⁾ Čchinové sice spálili určité množství knih, které pokládali za rozvratné, dbali však zároveň na to, aby se tyto knihy — kulturní dědictví — zachovaly nejen v císařské knihovně, ale i u ústředně ustanovených učenců, kteří byli konfuciánci. Teprve po roce 1975 jsme se mohli díky nálezům z vykopávek seznámit s čchinským právem, které bylo již mnoho staletí označováno za mimořádně kruté. Ve skutečnosti nám jeho dosud neúplně prostudované texty poskytují jen velmi početná ustanovení nebo precedenty, jaké charakterizují i o něco pozdější právo dynastie Chan a čínské právo vůbec.³⁴⁾

Když čchinská říše padla v roce 206 př. n. l., vítězští Chanové převzali

³¹⁾ Viz pozn. 15: P o k o r a, *Hsi-men Pao*, str. 269—270, 270—271, 285, 286. Ne všechno v tradicích o Si-men Pao je věrohodné.

³²⁾ O státě Čchin podrobně pojednal P o k o r a, *Čchin Š'-chuang-ti*, Praha 1967.

³³⁾ Ani sovětští sinologové nerespektují vždy argumenty E. P. Sinicyna ustáleným klíše pozdější konfuciánské protilegistické propagandy. Viz „Konfucianstvo v epochu Čin“ v knize *Istorija i kultury Kitaja* (Sborník pamjati akademika V. P. Vasiljeva), Moskva 1974, str. 147—199, zejména 151—153, 159—168. Sinicyn se ke stejné otázce vrátil v článku „O nekotorych voprosach avtentičnosti istočnikov po istorii epochy Čin“ v knize *Konfucianstvo v Kitaje: problemy istorii i praktiki*, Moskva 1982, str. 46—54.

³⁴⁾ Velmi přehledný výklad podává A. F. P. H u l s e w é, „The Recently Discovered Ch'in Laws. A Brief Report“, str. 247—254 v: XXVth Conference of Chinese Studies 1978. Understanding Modern China, Problems and Methods, Roma 1976. Texty čchinského práva nalezené 1975 v Šuej-chu-ti u Chan-kchou pocházejí z roku 217 př. n. l. Viz též Hulsewého jinou studii „The Legalists and the Laws of Ch'in“, str. 1—22, *Leyden Studies in Sinology*, Leiden 1981.

čchinské právo, nezrušili zákaz knih a nevedli propagandu proti Čchinům, které pokládali za řádnou čínskou dynastii. Tehdy konfuciánství ani legismus nebyly oficiálními naukami, na dvoře dokonce převládal kvietistický taoismus.³⁵⁾ V roce 158 císař Wen zrušil již dříve existující státní monopol na těžbu soli a železa, který byl obnoven až v roce 119.³⁶⁾ Na toto téma se v roce 81 př. n. l. zaměřila veliká konference, kde se střetli stále ještě legističtí zastánci monopolu a jejich odpůrci — učenci, spíše konfuciánci.³⁷⁾ Legismus dovršil svou mesalianci s konfuciánstvím řadou opatření: koncepcí systematické obnovy státního aparátu povyšováním úředníků, stejných možností, přísnou gradací uvnitř vládnoucí třídy, názorovým sjednocením úřednictva, dozorem cenzorů, vzájemným ručením i osobní odpovědností.³⁸⁾ To umožnilo i uchránit četné tradiční hodnoty.

Před námi se objevují historické otázky: která síla způsobila splynutí legismu s konfuciánstvím? Lze vysvětlení přechodu od mnoha států v Číně k jednotné despotické monarchii hledat ve vítězství jedné z dvou politických škol? Můžeme předpokládat, že se do pohybu dostaly i velké síly sjednoceného státu a je podírající ekonomika? Nemůže již jít jen o rozvoj výroby železa a s tím spojené vyšší produktivity tradičního zemědělství? Ani tato produktivita však nemohla při stále stoupajícím počtu obyvatelstva hrát převratnou úlohu.

Nejvíce se zprvu uplatnili velcí obchodníci jako Lū Pu-wej, kteří transporty zboží i na větší vzdálenosti začali předjímat sjednocování země. K tomu přistupoval ostrý důraz legismu na rozhodující úlohu státu nejen v politické oblasti. A jestliže konfuciánství něčím přispělo, bylo to jeho úsilí o soustavnou přípravu úřednictva, „kádrů“.

Tento trend začíná ovšem až po polovině 2. století př. n. l., v době, kdy se znovu objevuje otázka státních výrobních a obchodních monopolů. Do popředí se dostávají daleko praktičtější velkoobchodníci, kterým jde zároveň i o politickou nadvládu v zemi. S přispěním konfuciánských tradic učených úředníků vzniká tak vrstva ne nepřesně označovaná jako „gentry“. Jde o rody mající svůj základ na venkově, poskytující svým synům klasické vzdělání, a tím i právo na úřednická místa ve vládnoucí hierarchii. Tuto problematiku velmi přesvědčivě probral W. Aschmoneit.³⁹⁾ Zastává tezi, že vývoj částečné státního obchodu

³⁵⁾ P e r e l o m o v, *Konfucianstvo*, str. 205—6.

³⁶⁾ Tamtéž, str. 209.

³⁷⁾ Ju. L. K r o l l, „Konfucianskaja i legistskaja koncepcia čelovečeskoj prirody v „Jan' te lune“, str. 55—87 ve sborníku citovaném v pozn. 33.

³⁸⁾ P e r e l o m o v, *Konfucianstvo*, str. 215.

³⁹⁾ *Theoretische Aspekte der Struktur und soziale Bedingungen der Entstehung des bürokratischen Staates in alten China*, Hamburg 1980, kapitoly 8—9: Die Legalisten und der Staat, Die Legalisten und das Handelskapital. V deváté kapitole se Aschmoneit zabývá postojem Šang Janga a Chan Feje k obchodníkům, vztahem Kuan Čunga, Šang Janga a čchinského impéria k státnímu obchodnímu kapitálu.

má veliký význam pro dobu vytváření jednotné čínské říše. Kromě již zmíněných vlastností gentry nelze pominout, že tato pozoruhodná vrstva se vyznačuje rozhodujícím podílem na správě hospodářství ve státní režii.

Tímto způsobem dosáhla legistická škola svého vnitřního cíle, kdežto navenek přestala jako taková existovat. Není ovšem pochybnosti, že její jednotlivé ideje žily dále, vždyť šlo o určitý kompromis s konfuciánstvím. Uvedme několik příkladů. Císař Süan (73—49) kontroloval své podřízené podle legistických zásad. Když mu korunní princ namítl, že by měl převzít konfuciánské vzory, císař zlobně odvětil, že se přece nemůže řídit jen zákony „dokonalých králů“.⁴⁰⁾

Současný sinolog Ch'en Ch'i-yün tvrdí nepodloženě, že při sjednocení Číny v roce 221 př. n. l. byl legismus prohlášen za jedinou oficiální ideologii,⁴¹⁾ ale oprávněně dodává, že po nastolení Chanů se legistická praxe uchovala na nižších správních stupních.⁴²⁾ S legistickou tradicí se pak spojuje výraz li-š',⁴³⁾ který se však do tohoto kontextu sotva hodí. Výraz znamená obvykle „žalářník“ nebo „povinnosti a záležitosti úřadů a úředníků“ nebo ty, kteří mají takové věci v oblibě. Čh'en má pravdu, když mluví o jakémsi neo-legismu v době Pozdních Chanů (23—220 n. l.).⁴⁴⁾ Jde o řadu filozofů, kteří zejména po rozpadu země v roce 187 uplatňovali některé legistické názory. První z nich byl Wang Fu (asi 90—165), který například citoval z Chan Fej-c': „Zákon a jeho ustanovení jsou udidlem, otěžemi a bičem pro vládcovu kontrolu, lid je jeho vozem a koňmi.“⁴⁵⁾ Wang Fu zastával teorii univerzálně platného práva, závazného pro každého. Cchuej Š' (asi 110—asi 170), který patřil k legistickým praktikům, učil lid v pohraničí používat konopí místo trávy na výrobu obleků a sám ze svých prostředků mu poskytl kolovrátky a tkalcovské stávky. Napsal knihu O vládě.⁴⁶⁾

⁴⁰⁾ Kung-chuan Hsiao, „Legalism and Autocracy in Traditional China,“ *Tsing Hua Journal of Chinese Studies*, N. S. IV (1964), 2, str. 115—6. Srv. H. H. Dubs, *The History of the Former Han Dynasty*, II, str. 300—1, Baltimore 1944, 1954.

⁴¹⁾ Hsün Yüeh and the Mind of Late Han China. A Translation of the Shen-chien with Introduction and Notes, Princeton 1980, str. 11.

⁴²⁾ Tamtéž, str. 14—15.

⁴³⁾ Tamtéž, str. 15, 28. Viz T. Pokora, *The Meaning of li-shih*, *T'oung Pao* LXVIII, 1982, str. 177—9.

⁴⁴⁾ Hsün Yüeh, str. 28 a pozn. 77.

⁴⁵⁾ E. Balazs, *Chinese Civilization and Bureaucracy. Variations on a Theme*, New Haven 1964, str. 204—5.

⁴⁶⁾ Tamtéž, str. 206—7. Balazs počítá k legistům i Čung-čchanga Tchunga (179—220), který však byl spíše sociálně kritickým filozofem. Na str. 250 pokládá za mluvčího legistů Pchej Weje (267—300), právníka, považovaného spíše za materialistu. Kung-Chuan Hsiao, *A History*, str. 447 uvádí několik legistů z první části doby Chan a dva z pozdních Chanů: Čou Jü (fl. 89—115) a Jang Čchiou (fl. 168—188), kteří následovali názory Chan Feje a Šen Pu-chaje. R. G. Wagner se pokusil ukázat na konec legistického státního modelu, jeho argumenty se však dají jen obtížně sledovat: „Die Auflösung des legalistischen Staatsmodells gegen Ende der Han“, *Archiv orientální* 35 (1967), str. 244—261.

Nemělo by smyslu vyhledávat jednotlivé pozdější myslitele nebo politiky projevující zájem o některou stránku legismu, protože škola fa-t'ia již neexistovala. Musíme nyní provést skok do našeho století a obrátit pozornost na jev zvaný „historie a politika“. Mohli bychom jej osvětlovat na mnoha příkladech z tradiční čínské historiografie. Pro nedostatek místa se musíme omezit jen na některé aspekty kampaně „kritiky Lin Piao a Konfucia“. Již tento příklad ukazuje, že maoisté srovnávali tak odlišné osobnosti, jakými byli filozof Konfucius (551—479 př. n. l.) a politik Lin Piao (1908—1971), a tím docílili představu — jinak absurdní — o rozšíření legismu až do 20. století.

Stručně řečeno, maoistická propaganda, zejména v letech 1972—1976, rozpoutala kampaň proti moderním a tím i starověkým konfuciáncům a Konfuciovi. Využila při tom značné nepopulárnosti obojího v souvislosti s čínským feudálním zřízením. Bylo však obtížné najít jejich historický protějšek, „kladného hrdinu“. K tomu se nehodil taoismus svou často proklamovanou nestátotvorností až anarchismem. Byl tedy vybrán legismus, jakožto vedoucí pokroková síla celých dějin Číny. Jestliže, jak jsme viděli, legismus působil intenzívně jen několik století, pak bylo nutné jej rozšířit do daleko větších historických dimenzí.⁴⁷⁾

Jedna maoistická brožura vystihla situaci takto: „Již více než dva tisíce let existoval boj mezi konfuciánstvím a legismem v dějinách naší země, vliv tohoto boje pokračuje až do dneška. Během různých historických období měl tento boj různou třídní základnu a různý třídní obsah, avšak vcelku šlo o boj dvou linií, reformátorské a konzervativní, pokrokové a reakční.“⁴⁸⁾

Vyličení dějin z tohoto striktního hlediska nepostrádalo určité nuance. Kromě zakladatele legismu a jemu podobných mohou existovat i „měkčí“ legisté, jako třeba první císař Chanů, kteří taoismem údajně zakrývali své legistické přesvědčení. Protože legisté patří mezi reformátory, patří i reformátoři mezi legisty. Na základě této logiky se mezi legisty ocitl i filozof Kchang Jou-wej (1858—1927), který se jako poslední pokusil o znovuoobnovení a reformu konfuciánství; tato reforma měla údajně vést od feudalismu ke kapitalismu, tím bylo pokroková a legistická. Stejně okolnosti se týkaly některých císařů, jako byli Ču Jüan-čang (1368—1398) nebo Kchang-si (1662—1722), kteří byli sice zarytými konfuciánci, ale posílili svou politikou Čínu. Ze stejného hlediska se hodnotili významní generálové a vojevůdci, což se dá částečně pochopit z toho důvodu, že konfuciánci věnovali malou pozornost vojenství. Z toho ovšem neplyne, že generálové byli legisty.

⁴⁷⁾ Celkový přehled podává B. Eberstein, *China's History in Chinese Dress. The struggle between Confucianism and Legalism: Recent Developments in Chinese Historiography*, *Oriens Extremus* 24 (1977), str. 145—166. Ačkoliv to Eberstein neuvádí, je název jeho studie nárádkou na článek A. Feuerwerker, „China's History in Marxian Dress“, *American Historical Review* 66 (1961), 2, str. 323—353.

⁴⁸⁾ *Zu-fa tou-čeng ſ kchaj-kchuang* (Přehled dějin boje mezi konfuciánstvím a legismem), b. m., 1975, str. 1.

Podle rovnice pokrokový = legistický se do této kategorie dostali i význační činitelé vědy, technologie a zavodňování. Mohu dodat, že tato charakteristika opět není bez opodstatnění, protože — alespoň podle běžných sinologických představ — konfuciánství nepřálo příliš technickému pokroku, ale věc nelze vyřešit jejím postavením na hlavu. Příliš daleko ovšem zašel jeden čínský autor v roce 1974, když tvrdil, že konfuciánci produkovali knihy většinou bez vědeckého obsahu a proto, že bylo správné opatření, při němž došlo ke spálení knih.⁴⁹⁾

Součástí kampaně ve prospěch legistů byly i širší historické otázky, zejména v Čínské lidové republice vždy znovu přetřásaná otázka periodizace dějin Číny. V ní se prosazovaly dvě zdánlivě se vylučující tendence, že totiž v čínské historii byla stejná období jako jinde (šlo zejména o otázku doby existence otrokářského řádu), ale že Čína měla mít ještě něco navíc — a to údajně věčný svár boje legismu s konfuciánstvím a tím také věčný boj dvou linií — pokrokové a reakční.

O periodizaci starověkých dějin Číny probíhaly po celá desetiletí, také již před rokem 1949, protikladné a často neplodné diskuse zejména o otázce, kdy skončil otrokářský řád a začal řád feudální.⁵⁰⁾ Bylo tedy třeba rozhodnout otázku periodizace oficiálně, což se stalo v červenci 1972 uveřejněním Kuo Mo-žova článku Problémy periodizace starověkých dějin Číny v časopise Chung-čchi.⁵¹⁾ To vyvolalo veliký údiv, protože tento politický časopis se podobnými otázkami nikdy nezabýval; kromě toho bylo zřejmé, že sotva šlo o Kuo Mo-žovo osobní mínění, protože ten své názory na tuto otázku vyslovil již několikrát a obvykle je měnil. Z tohoto popudu se rozpoutal čtyřletá polemika.

Ani po pádu „bandy čtyř“ v roce 1976 se mnoho nezměnilo, například kritika Konfucia pokračovala dále. Ať již jde o historické povědomí maoistů nebo jejich opozice, oba směry „dědí a využívají osobitosti tradičního čínského myšlení, ještě úzce spojeného s mytologickým, oba přijímají princip ‚starověk se využije službou současnosti‘.“⁵²⁾

Legismus byl pozoruhodnou školou vyznačující se značnou rozmanitostí. Uplatnil se význačně při sjednocení Číny v 3. st. př. n. l. a zanechal své — dnes již neznatelné — stopy v právním řádu a administrativním uspořádání Číny,

⁴⁹⁾ Viz např. Wei Chin „Ch'in Shih-huang's book-burning as seen from the bamboo slips unearthed in Ying-ch'ueh-shan“, str. 145—153 v knize Li Yu-ning (vyd. a překl.), *The First Emperor of China, The Politics of Historiography*, New York 1975; v této knize jsou přeloženy články z ČLR vychvalující prvního císaře dynastie Čchinů.

⁵⁰⁾ M. Leutner, *Geschichtsschreibung zwischen Politik und Wissenschaft. Zur Herausbildung der Chinesischen marxistischen Geschichtswissenschaft in den 30er und 40er Jahren*, Wiesbaden 1982.

⁵¹⁾ Perelomov, *Konfucianstvo*, str. 228.

⁵²⁾ Ju. L. Kroll, „K problému kulturního dědictví v současné Číně. Poznámky ke kampani proti Konfuciovi,“ *Společenské vědy v SSSR*, 1980, 4, str. 345.

ale také Vietnamu a Koreje. Doba jeho intenzivního působení byla historicky krátká.⁵³⁾

⁵³⁾ J. R. Landers, Han Fei's Legalism and Its Impact on the History of China zdůrazňuje na str. 109, že během dlouhověkých dějin Číny „nebyl legismus nikdy plně uplatněn“. Viz knihu, kterou vydal W. H. Nienhauser Jr., *Critical Essays on Chinese Literature*, Hong Kong 1976, str. 101—112.